

Tekijä Suvi Louna		
Työn nimi Luunkerääjä		
Laitos Median laitos		
Koulutusohjelma Valokuvataiteen koulutusohjelma		
Vuosi 2016	Sivumäärä 43	Kieli Suomi
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytteeni aihe on läpi elämän tuntemani kiinnostus luihin ja siitä syntynyt keräilyharrastus, jonka seurauksena minulle on karttunut kokoelma luita ja muita eläinperäisiä kappaleita. Enemmin kuin tieteellinen tutkimus, jonka on tarkoitus tuottaa ja esittää yleispäteviä väitteitä, opinnäytteeni on henkilökohtainen, omaelämäkerrallinen ja kaunokirjallinen teos. Minulla ei ole teoriaa todistettavaksi eikä tutkimuskysymystä vastattavaksi. Mitä kerään ja miksi? Miten minusta tuli keräilijä? Nämä ovat asioita joita selvitän, ja tarkastelen löydöksiäni laajemmin suhteessa keräilyyn, kulttuuriin käsityksiin ja historiaan. Rajatakseni laajaa aiheuttani järkevästi keskityn lähinnä länsimaiseen kulttuuriin, jonka vaikutuspiirissä olen kasvanut.</p> <p>Opinnäytteen kuvallinen osuus koostuu vuosien varrella tekemistäni kuvista. Mukana on lapsuudenaikaisia piirustuksia ja myöhemmin ottamiani valokuvia. Olen työskennellyt niillä välineillä ja tekniikoilla, joita minulla on hallussani. Valokuvat käsittävät sekä digitaalista että analogista (filmi) valokuvaa. Valokuva on minulle vain väline, jolla ilmennän aiheuttani. Aihe on kuvan sisältö, ei kuvan esteettiset ominaisuudet tai sen tekemisen edellyttämä tekniikka. Katseen kohde on luu.</p>		

Luunkerääjä

Suvi Louna

Taiteen kandidaatin opinnäyte
Aalto-yliopiston taiteen ja suunnittelun korkeakoulu
Median laitos
Valokuvataiteen koulutusohjelma
Syksy 2016

Sisällysluettelo

Johdanto	6
Kalmanhaju	8
Kukkivat kallot	17
Ihmeet laatikoissa	27
Metsästysmaa	34
Lintu ja hiiri	36
Epilogi	39
Lähteet	40

*Kaikkialle poraa taiteilija käytäviä,
kaivaa maanalaisia asioita päivänvaloon.*

Egon Friedell

Johdanto

Opinnäytteeni aihe on läpi elämän tuntemani kiinnostus luihin ja siitä syntynyt keräilyharrastus, jonka seurauksena minulle on karttunut kokoelma luita ja muita eläinperäisiä kappaleita. Enemmän kuin tieteellinen tutkimus, jonka on tarkoitus tuottaa ja esittää yleispäteviä väitteitä, opinnäytteeni on henkilökohtainen, omaelämäkerrallinen ja kaunokirjallinen teos. Minulla ei ole teoriaa todistettavaksi eikä tutkimuskysymystä vastattavaksi. Mitä kerään ja miksi? Miten minusta tuli keräilijä? Nämä ovat asioita joita selvitän, ja tarkastelen löydöksiäni laajemmin suhteessa keräilyyn, kulttuuriin käsityksiin ja historiaan. Rajatakseni muuten kohtuuttoman laajaa aiheuttani järkevästi keskityn lähinnä länsimaiseen kulttuuriin, jonka vaikutuspiirissä olen kasvanut. Matkan varrella minulla on ollut ilo tutustua monien itselleni aiemmin tuntemattomien nykyaiteilijoiden mielenkiintoisiin teoksiin, mutta olen päättänyt jättämään ne työni ulkopuolelle, sillä en löydä luontevaa liittymäkohtaa niiden ja kokoelmani välillä.

Opinnäytteen kuvallinen osuus koostuu piirustuksistani ja valokuvistani. Piirustukset ovat lapsuudenaikaisia, valokuvat ovat muutaman vuoden käsittävältä ajan jaksolta. Olen työskennellyt niillä välineillä ja tekniikoilla, joita minulla on hallussani. Valokuvat käsittävät sekä digitaalista että analogista (filmi) valokuvaa. Osan kuvista olen ottanut vanhalla analogisella kameralla mustavalkoiselle filmille. Luut on kuvattu yksittäin tai samansukuisten kappaleiden ryhmissä mittakaavaa ja muotoa havainnollistavan taustan kanssa. Järjestelmällinen, mekaaninen kuvaustapa on valittu tarkoituksena tuottaa myöhemmin kuriositeettikabinettien ja luonnontieteellisten kokoelmien esimerkkien hengessä kuvitettu luettelo luukokoelmani sisällöstä. Katseen kohde on luo. Valokuva on minulle vain väline, jolla ilmennän aiheuttani. Aihe on kuvan

sisältö, ei kuvan esteettiset ominaisuudet tai sen tekemisen edellyttämä tekniikka.

Työni on ennen kaikkea dokumentti kokoelmasta ja tarina. Tämä ei ole valokuvauksen taidonnäyte enkä pyri väittämään sitä taiteeksikaan. Se on mitä se on. Taide, jos jossakin, on ennen kaikkea siinä hulluudessa, joka on saanut katseella hakemaan ja tarttumaan juuri näihin esineisiin, keräämään niitä ja vaalimaan niitä, ja siten synnyttänyt tämän kokoelman, alati kasvavan. Muistelemani asiat saattoivat todella tapahtua, tai sitten eivät. Olen ihminen ja sellaisena pidätän itselläni oikeuden erehtyä ja unohtaa. Muisti katoaa nopeammin kuin ruumis.

Kalmanhaju

Olen aina pitänyt luista. En tiedä tarkalleen syytä miksi. Jokin niiden muodossa ja rakenteessa ehkä? Merkilliset, hienostuneet muodot, rönsyilevät muttei siltikään tuhlailevat - ei mitään turhaa, kaikella on tarkoitus, kaikki on huolellisen suunnittelun tulosta. Materiaali, joka voi olla posliinimaisen sileää tai sienimäisen huokoista. Väri? Luunvalkoista, kellertävää, harmaata, ruskeaa, vihreää, ruosteenpunaista. Tai kenties se on pehmeä, viileä tuoksu, jonka voi aistia huokuvan hennosti luista ja joka tulee vastaan kun avaan kokoelmalaatikon. Kalmanhaju. Muistutus kuolemasta.

Olin alle viisivuotias, kun ensimmäisen kerran tunsin melankoliaa, ja sen aiheutti heräävä tietoisuuteni omasta kuolevaisuudestani. Olin yksin valveilla aamyöllä – se aika jolloin henkien sanotaan olevan aktiivisimmillaan – kun ymmärsin, että kaikki tulisi vääjäämättömästi päättymään lopulta. En tiedä, johtuiko se yön pimeydestä ja rikkumattomasta hiljaisuudesta vai lankesinko jonkin paholaisolennon taitavasti virittämään ansaan, mutta näin itseni kuin ulkoapäin: olin yksinäinen, irrallinen hiukkanen äärettömässä oudossa maailmassa, jota hallitsivat tuntemattomat voimat, ja minä tulisin kuolemaan. Kaikki loppuu. Kaikki on olemassa hetken ja häviää sitten, jättäen jälkeensä vähän pölyä, jonkin kappaleen, joka muistuttaa olemassaolleesta elämästä; siihen voi kuvitella hengen ja energian joka on sitä kerran liikuttanut – mutta elämää siihen ei saa enää koskaan palaamaan. Olen vankina olemassaolossani ja hajoavassa ruumiissani niin kuin toiset ovat omissaan.

Lapsena käsittelin kuvien kautta asioita, jotka askarruttivat mieltäni. Jos näin tulipalon, piirsin kuvan tulipalosta. Joskus aiheeni olivat käsitteellisempiä. Piirsin kuvan hevosen haudasta yrittäessäni hahmottaa kuolemaa ja kaipausta. Rakastin

yksityiskohtia. Keskityin yksityiskohtiin ja piirsin niitä runsaasti, ikään kuin rakentamalla kohteen huolellisesti alusta loppuun olisin kyennyt vangitsemaan sen olemuksen, selvittämään sen salaisuuden ja selittämään sen itselleni, omistamaan sen sielun. Halusin seisauttaa tapahtumat ja pysäyttää ajan, joka kulki liian nopeasti jättäen minut voimattomaksi sivustakatsojaksi. Halusin tehdä kohteeni kuolemattomiksi ja omistaa ne, sinetöidä ne omaan aarrekkamiooni, jossa ne uhmaisivat olevaisuuden sääntöjä niin kuin faaraoiden muumiot. Kiinnostuttuani aikuisena valokuvauksesta siitä tuli seuraava keinoni saavuttaa uskalias tavoitteeni. Olin vaikuttunut siitä, kuinka näkemäni asiat tallentuivat filmin hopeasuolarakeisiin. Roland Barthesin sanoin: “valokuvaus toistaa mekaanisesti sellaista, joka ei voi enää koskaan eksistentiaalisesti toistua”¹. Valokuvaus onkin minulle loistava tekosyy tehdä esittäviä kuvia.

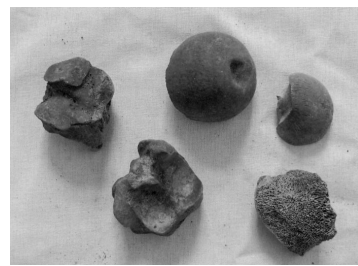
Lapsuudessa minä ja sisarukseni leikimme talomme lähellä olevassa muutaman puun muodostamassa pienessä ryteikössä, jota kutuimme nimellä Lepikkö. Kerran löysimme sieltä pari vanhaa luuta. Ne olivat ajan kuluttamia, harmaita ja karkeapintaisia. Ne olivat minusta hyvin jännittäviä, sillä ne tuntuivat välittömästi yhdistävän nykyhetken, jossa olimme me leikkimässä Lepikössä, johonkin vanhempaan, kaukaisempaan aikaan ja paikkaan. Ne olivat myös kiinnostava arvoitus, koska emme tienneet mistä olennosta ne olivat ja mistä ne olivat tulleet. Myöhemmin löysin Lepikön läheltä heinikosta harakan raadon, josta otin kallon talteen lasipurkissa säilytettäväksi. Sittenmin purkki kalloineen hävisi (mahdollisesti äitini vaikutuksesta), eikä Lepikköäkään enää ole, mutta pidän noita kokemuksia kimmokkeina ja varhaisina pyrkimyksinä keräämiseen. Tavallaan ajattelen harakan kalloa kokoelmani ensimmäisenä kappaleena, vaikkakin poissaolevana.

Vuosien kuluessa minulle kertyi vähä vähältä muitakin löytöjä. Isovanhempieni talon vieressä kulkevan joen rannalta

1 Barthes 1985, 10

löysin mummoni kanssa sudenkorenon toukan tyhjän kotelon, jonka säilöin vanhaan lääkepurkkiin. (Kenties se onkin kokoelmani ensimmäinen esine? Olen ollut hyvin nuori, tämä saattoi tapahtua ennen harakan kalloa. Loppujen lopuksi järjestyksellä ei ole väliä.) Petolinnun oksennuspallosta esiin kaivetut myyrän luut, joiden löytöpaikka ei ole enää muistini tavoitettavissa. Pikkulinnun munan kuoret, jotka valitettavasti myöhemmin hävitin hetkellisen itseinhon vallassa. Eiväthän normaalit ihmiset keräile ja säilytä tällaista tavaraa. Eiväthän? Onneksi tuhoisa itsekritiikkini ei ehtinyt pyyhkäistä pois muita löytöjäni.

Lopulta keräilystä tuli osa elämääni ihmeellisen sattuman kautta. Löysin lähteen, iskin suoraan suoneen, josta aarteita alkoi kohota esiin ehtymättömältä tuntuvana virtana. Luulen tietäväni miltä kultaa tai öljyä löytäneistä ihmisistä on tuntunut. Jo usean vuoden ajan olen palannut paikalle aina uudestaan, toisinaan vain laiskasti tekemään muutaman uuden löydön ja nauttimaan luonnossa vaeltelun suomasta unohduksen ja maailmankaikkeuteen kuulumisen tunteesta, toisinaan varmasti ennakoiden että vuodenaikojen vaihtelu, maan jäätyminen ja sulaminen, sateen ja tuulen aiheuttama eroosio ovat paljastaneet taas uusia luita.

Luulöytöjä.

Aluksi kuitenkin keräsin paikalta luita oikeastaan tarkoituksena käyttää niitä jonkin taideteoksen materiaalina. Toteutinkin valokuvaa ja performanssia yhdistävän teoksen, jossa hautasin kunnioittavasti luut, jotka vielä tuolloin olivat minulle täydellinen arvoitus: mitä ne olivat ja miten ne olivat päätyneet paikalle. Sisareni tallensi esityksen valokuviin ohjeideni mukaan. En kuitenkaan haudannut luita oikeasti – se kunnioituksesta, taiteilijan hyvä tahto ei ole koskaan vilpittöä. En vain voinut päästää irti. Kaivoin luut ylös maasta ja laitoin ne laatikoihin odottamaan muita ideoita.

Hautaaminen. Performanssi ja valokuva.

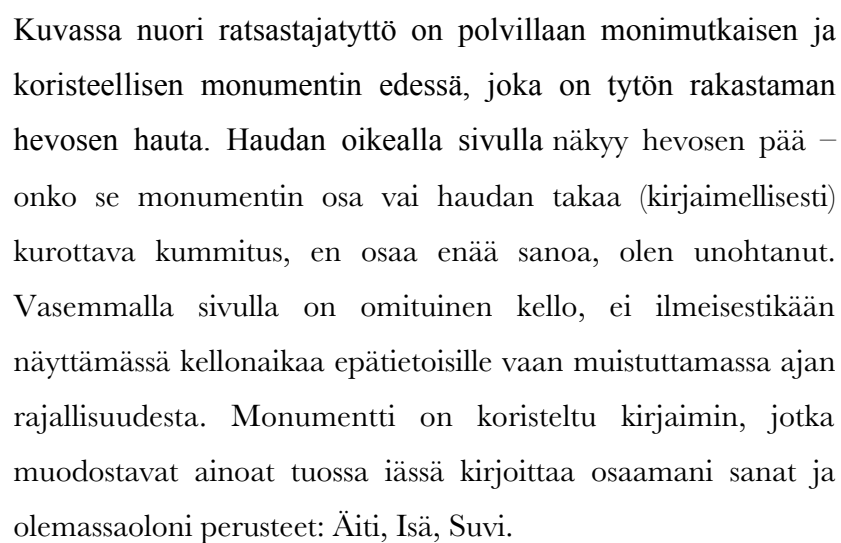
Vielä toistaiseksi en ole saanut sellaista ideaa, jonka rakennustarpeina haluaisin luut käyttää. Sen sijaan olen enemmän ja enemmän alkanut tarttua ajatukseen, että keräily itsessään ja kokoelman luominen ovat ideoita. Eikö kuvin esitettyä aarrekammioita vielä ihmeellisempi ole aarrekammio, jossa todelliset muumiot lepäävät? Jos ihmisen tekemä valokuva on indeksinen, mitä ovat luonnon synnyttämät kappaleet, luut? Kun valokuva toistuvasti näyttää ”Tämä!”, ”Tässä!”², nämä kappaleet itsessään *ovat*. Ne eivät ole vain merkkejä jonkun olemassaolosta, ne ovat palasia siitä. Se tekee kokoelmasta ainutlaatuisen ja mahdottoman jäljentää. Kokoelma sisältää juuri nämä luut, joita ei voi olla missään muualla.

Kokoelman merkitys syntyy myös valinnoista, joita keräilijänä teen. Kerään asioita, joilla on itselleni erityinen merkitys ja rakennan näin omaa pienoismaailmaani. Teen jatkuvasti päätöksiä tunne- tai järkisyyhin perustuen siitä, mitä sisällytän kokoelmaani – en suinkaan ota talteen jokaista näkemääni lokin sulkaa tai maantieraatoa. Valintani määrittelevät kokoelman hengen ja yhteyden sen osien välillä. Luunkerääjänä olen historioitsija ja arkeologi: nostan esiin jo unohtuneita ja hautautuneita asioita tai asioita, jotka on alunperinkin sivuutettu vähäpätöisinä. Olen myös museoitsija, joka tekee arvokasta työtä, sillä ”jokainen nykyhetkeen asti säilytetty ja tulevaisuutta varten säilötty esine on kuluneen ajan merkkipaalu”.³ Paitsi että kokoelmani paljastaa pienen murun historiaa, se linkittyy myös kuolemaan liittyviin käsityksiin ja osaksi historiallista kuriositeettikabinettien ja luonnontieteellisten kokoelmien traditiota.

2 *ibid.* 11

3 Granö 1997, 7, 77, 84

Piirsin tämän kuvan viisi- tai kuusivuotiaana. Halusin tutkia kuolemaa ja surua. Koska ne itsessään ovat abstrakteja, lähestyin aihetta kuvaamalla siihen liittyviä ulkoisia asioita ja rituaaleja.

15

Krusifiksi riippuu ketjujen varassa ja ristin kummankin puun päissä on *globus cruciger*, valtakunnanomena, regaalina ja keskiajalta lähtien kristillisessä symboliikassa tunnettu merkki, joka kuvaa maapalloa⁴. Lihaksikas kyklooppi-Jeesus on kiinnitetty ristiin neljällä naulalla varhaisen tradition mukaisesti. Vaikka en ole saanut kristillistä kasvatusta, näytän vaikuttuneen syvästi väkivaltaisen kuoleman tuottamasta kärsimyksestä ja sen jälkeensä jättämästä surusta, ja lienen lisännyt krusifiksin korostamaan noita tunteita kuvassa ja toimimaan yleensä kuoleman symbolina.

Kuva on täynnä merkillisiä yksityiskohtia: suihkulähteet hautamonumentin päällä, joista vesi laskeutuu kourua pitkin kastelemaan ruukuissa olevia kasveja, kirjoitusvälineet tytön kädessä (mitä hän kirjoittaa? Olenko se ehkä minä, joka piirtää kuvaa?). Rakastin yksityiskohtia, rakastin piirtää niitä. Ikään kuin paneutumalla yksityiskohtiin ja rakentamalla kuvan huolellisesti pienistä palasista olisin pyrkinyt saavuttamaan ymmärryksen aiheeni todellisesta olemuksesta.

4 Wikipedia, 2016, https://en.wikipedia.org/wiki/Globus_cruciger

Kukkivat kallot

Lapsena keksin luurankomaisen hahmon, jolle annoin nimeksi Plasloora. Nimi tuli muurahaismyrkystä, josta kuulin mummoni mainitsevan puutarhatoissa. Nimen kirjoitusasu on epäselvä, ja sittemmin olen kyseenalaistanut käsitykseni muurahaismyrkystä; pidän mahdollisena, että kyseessä on ollut jokin kasveille (*flora*) tarkoitettu ravinne tai torjunta-aine. Plasloora-niminen luuranko seikkaili mielikuvituksessani ja piirustuksissani, usein pukeutuneena historiallisiin asuihin. Se oli ystävällinen ja viisas hahmo, eikä ollenkaan pelottava. Joitakin vuosia myöhemmin ostin rihkamakaupasta luuranko-avaimenperän, jota aloin pitää Plasloorana. Irrotin siitä ketjun ja leikin sillä nukan tapaan, se asui kyljelleen käännetystä laatikosta tehdyssä talossa nukkekodin kalusteiden seassa ja sisareni ompeli sille pieniä vaatteita, joita puin sen päälle.

Plasloora.

Vaatetettu, elävien tavoin ja elävien maailmassa toimiva luuranko on tuskin omaperäinen idea, ja lienen saanut innoituksen näkemistäni historiallisista kuvituksista, joita ensimmäisten joukossa tarjoili nähtävilleni muun muassa lasten tietokirjasarjaan kuulunut luita käsittelevä teos. Mutta jos minä, postmodernin ajan lapsi, rokotteilla suojattu useilta yleisiltä tappavilta taudeilta, katsoin Kuolemantanssia uteliaana ja arvoituksennälkäisenä, aikalaisilleen nuo kuvat oli tarkoitettu varoitukseksi ja muistutukseksi suuntaamaan ajatukset vakavampiin asioihin. Kuolemantanssi, *danse macabre*, jossa luurangot johdattelivat eri ikäisiä ja eri säätyihin kuuluvia ihmisiä hautaan, on myöhäiskeskiajalla vakiintunut kuva-aihe kirkkotaiteessa. Se on vertauskuva ihmisten samanarvoisuudesta kuoleman edessä, ja sen tarkoitus oli muistuttaa nälän, sodan ja kulkutautien vaivaaman Euroopan asukkaita elämään Jumalan tuomiota peläten, sillä elämä oli haurasta ja maallinen kunnia katoavaista.⁵ Luuranko kuoleman symbolina länsimaaisessa kulttuurissa onkin peräisin keski-ajalta.⁶

Keskiajan kristityille kuolema ei merkinnyt kaiken loppua, vaan sielun vapautumista turmeltuneesta ruumiista ja mahdollisuutta pelastukseen ja ikuiseen elämään. Kuoleman hetki oli tärkeä siirtymäkohta, johon tuli valmistautua huolella. Sitä tukemaan syntyi 1600-luvulle asti suosionsa säilyttänyt kirjallisuudenlaji, *ars moriendi* eli kuolemisen taito, joka tarjosi ohjeita oikein suoritettuun kuolemaan. Hyvään kuolemaan ei riittänyt vain kuolinvuoteella harjoitetut rituaalit, vaan ihmisen tuli koko elinaikansa mietiskellä ja muistaa omaa kuolemaansa (*memento mori*). Siihen sopivat vierailut kuolevien luona ja hautajaisissa sekä ossuaarioissa.⁷

⁵ Wikipedia, 2016, https://en.wikipedia.org/wiki/Danse_Macabre

⁶ Kalmistopiiri, 2014, <https://kalmistopiiri.wordpress.com/2014/04/09/miksi-luurangot-koetaan-pelottaviksi/>

⁷ Koudounaris 2015, 20

Ossuaario 1500-luvun kuvituksessa.

Ossuaariot eli luuhuoneet tunnettiin jo varhaiskristillisellä ajalla Lähi-idässä, josta ne levisivät Eurooppaan ja yleistyivät varsinkin Keski-Euroopassa. Hautausmaiden täytyessä uusille ruumiille raivattiin tilaa siirtämällä vanhat luut ossuaarioihin, joissa ihmiset saattoivat käydä katsomassa omaisiaan ja esi-isäänsä, rukoilemassa sielujen puolesta, pyytämässä niiltä apua ja mietiskelemässä kuolemaa. Usein luista rakennettiin näyttäviä asetelmia ja niiden kanssa esitettiin vaikuttavia tekstejä (*“Mitä olet nyt, me olimme kerran. Mitä me olemme nyt, tulet sinäkin olemaan.”*). Tekstejä saatettiin kirjoittaa myös suoraan luihin, varsinkin kalloihin. Myös vainajan nimi voitiin merkitä kalloon.⁸ Baijerin, Itävallan ja Sveitsin alueen pienissä kylissä harjoitettiin 1700-luvulta 1900-luvun alkuun asti tapaa koristella kallot kukkamaalauksin. Maalauksia tekivät paikalliset haudankaivajat ja kiertävät taiteilijat. Kukkasin koristeltu kallo oli statussymboli

8 ibid. 21-22

ja osoitti kunnioitusta vainajaa kohtaan.⁹

Kunnioitus ja tuonpuoleisen ylistys synnyttivät 1700- ja 1800-luvuilla katolisilla alueilla monia henkeäsalpaavan upeita teoksia. Esimerkiksi Roomasta 1500-luvulla löydettyjen katakombien sisältämät luurangot, joiden uskottiin kuuluneen varhaiskristityille marttyyreille, kuljetettiin 1700-luvulla katolisen kirkon saksankielisille alueille näytteille asetettaviksi muistuttamaan uskolleen omistautunutta kristittyä odottavasta kunniaista. Luurangot koristeltiin ylepalttisen runsaasti jalokivin sekä kulta- ja helmikirjonnoin, ja jotkin luurangot puettiin tarkoitukseen erityisesti suunniteltuihin haarniskoihin, jotka paljastivat luisia yksityiskohtia.¹⁰

Reformaatio aloitti vähitellen muutoksen suhtautumisessa kuolemaan, ja valistuksen aika jatkoi sitä. Luihin liittyvää palvontaa alettiin pitää taikauskoisena ja kuolleita hygieniariskinä. Yhteiskunnan sosiaalinen muutos teki aiemmin julkisina pidetyistä ruumiillisista tapahtumista, kuten synnytyksestä, ulostamisesta, seksistä ja kuolemasta, yksityisiä ja ihmisjäänteiden julkinen esittäminen alkoi näyttäytyä karkeana. Kehittyvä lääketiede teki 1900-luvulla kuolemasta aiemman väistämättömän sijaan melkein vältettävän, ja kuolemaan alettiin suhtautua vahinkona, epäonnistumisena. Samaan aikaan psykoanalyytikot alkoivat kutoa teorioitaan siitä, miten kuolemanpelko oli ihmisen sisään rakennettu perustunne, joka saattoi käydä niin lamaannuttavaksi, että säilyttääkseen toimintakykynsä ihmisen piti torjua mielestään koko ajatus kuolemasta.¹¹

9 ibid. 187, 191

10 ibid. 203, 206

11 ibid. 24-26

Luuranko pissaa ja kakkaa. Lapsuudenaikainen piirustus.

Tällä tavalla länsimainen yhteiskunta oikeastaan luovutti vallan kuolemalle, sillä “kuolema on olemassa vain silloin kun yhteiskunta syrjii sitä”.¹² Kuvaannollisesti läntinen maailma pimeni, mutta kerran vuodessa, yhden päivän ajan, se vielä sytyttää lyhdyt ja päästää luurankonsa ja kummituksensa vapaiksi ja juhlii kauhua. Halloweenia vietetään lokakuun viimeisenä päivänä, ja se pohjautuu kelttiläiseen talventulonjuhlaan, jolloin todellisen ja henkimaailman rajat hämärtyivät.

Jos anglosaksisen maailman halloween on pimeyden juhla, samoihin aikoihin Meksikossa vietettävä Kuolleiden päivä (*Día de Muertos*) on värikäs ja valoisa. Kuolleiden päivän vietto pohjautuu intiaanikansojen perinteisiin ja myöhemmin siihen on liittynyt piirteitä kristinuskosta. Juhlaa varten edesmenneiden

¹² *ibid.* 27

läheisten haudat koristellaan ja vainajien muistoksi rakennetaan pieniä alttareita. Yleinen koriste on kuolleiden kukkanakin tunnettu kehäkukka. Yksi juhlan symboli on pääkallo (*calavera*), usein kukkakuvioin koristeltu, joita valmistetaan myös sokerista.¹³ Kuolleiden päivä on toinen vuoden aikana vietettävä juhla, jolloin kunnioitetaan meksikolaista kansanpyhimystä Santa Muertea. Santa Muerte on henkilöitynyt kuolema, naispuolinen luurankomainen hahmo, joka tunnetaan parantajana ja suojelijana erityisesti rikollisten, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja muiden yhteiskunnan ulkopuolelle jääneiden keskuudessa. Meksikolainen piirtäjä José Guadalupe Posada (1852-1913) loi 1910-luvulla Santa Muertea muistuttavan mutta siitä erillisen luurankohahmon La Calavera Catrinan, joka parodioi meksikolaista yläluokkaa. Catrina-hahmoista on myöhemmin tullut osa Kuoleman päivän ilmentymää ja kuoleman symboli Meksikossa. Catrina kuvataan pitämässä kukkia hatussaan tai luisesta kallostaan kasvavassa tukassaan.¹⁴

13 Wikipedia, 2016, https://en.wikipedia.org/wiki/Day_of_the_Dead

14 Wikipedia, 2016, https://en.wikipedia.org/wiki/Santa_Muerte

Reunamerkintä: David Deuchar ja Holbein-kopiot

Luultavasti ensimmäinen näkemäni kuolemantanssi-aiheinen kuvitus oli lapsille suunnatun *Tarkastelun kohteena* -tietokirjasarjan luita käsittelevässä osassa. Kyseessä on kaksiosainen grafiikanpiirustus, jossa hilpeät luurangot rummun säestyksellä johdattelevat mukaansa vauraampaa väkeä ja maalaisia, joukossa lemmikkikoira, juoppo ja lapsi. Kuva esitellään kirjassa Hans Holbein nuoremman (1497-1543) puupiirroksesi¹⁵, mutta olen ollut epäilevä: se ei tyyllillisesti muistuta ollenkaan Holbeinin muuta tuotantoa eikä myöskään puupiirroksen jälkeä. Äskettäin kiinnostuin taas kuvasta ja aloin tehdä tutkimusta. Yritin löytää internetin äärettömästä kuvalähteestä suurempaa versiota kuvasta opinäytetyötä varten, mutta jo kuvan löytäminen yleensä oli yllättävän vaikeaa. Lopulta löysin kuvan, ja osoittautuikin, ettei tekijä ollut Holbein, vaan David Deuchar, joka kopioi Holbeinin vuonna 1521 tikarin tuppeen suunnitteleman kaiverruksen.

David Deuchar (1743-1808) oli brittiläinen kultaseppä, sinetinkaivertaja ja amatöörietsaaja, jonka elämästä tuntuu olevan vaikea löytää tietoja, ja niistäkin vähistä osa löytyi toisen taiteilijan kautta (John Brownin lyijykynäpiirros Deucharista, National Galleries of Scotlandin sivuilla)¹⁶. Deucharin omia töitä löytyy muun muassa New Yorkin Metropolitan Museum of Artista ja National Gallery of Victoriasta, Australiasta, sekä usein huutokaupoista. Mielenkiintoisen tarinan tarjoaa tanskalainen nettisivusto Dodedans, joka on keskittynyt kuolemantanssi-temaan. En ole täysin vakuuttunut sivuston kelvollisuudesta lähteeksi, sillä sen omat lähdeviitteet on puutteellisesti merkitty, vaikka tiedot ilmeisesti ainakin osin perustuvat Mischa von Pergerin saksankieliseen kirjaan

¹⁵ Parker 1989, 8

¹⁶ National Galleries of Scotland, https://www.nationalgalleries.org/object/PG_980

Totentanz-Studien. Tarina on kuitenkin kiinnostava ja ansaitsee tulla kerrotuksi.

Tanskalaisen sivuston mukaan, Deuchar kopioi tikarin kuolemantanssin, mutta ei suoraan Holbeinilta itseltään, vaan Christian von Mechelin tekemästä Holbein-kopiosta. Sveitsiläinen kaivertaja ja taidekauppias Christian von Mechel (1737-1817) julkaisi vuonna 1780 grafiikanvedossarjan Holbeinin kuolemantanssista tekemistään kopioista. Hän lisäsi joukkoon yhden alkuperäiseen sarjaan kuulumattoman kuvan, nimittäin kopion Holbeinin tikarin tuppeen tekemän suunnitelman luonnoksesta, jonka Mechel sattui omistamaan. Tuosta kopiosta tuli ainoa suoraan Holbeinilta jäljennetty kuva Mechelin vedossarjassa, jonka nimilehti kuitenkin julisti kaiverrusten tehdyn Holbeinin alkuperäisten piirusten mukaan. Myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneet, että Mechelin mallina käyttämät teokset ovatkin nuoren Peter Paul Rubensin tekemiä. Mechelin on täytynyt olla tietoinen tästä, sillä mikäli Holbeinin puupiirroksia olisi kaiverrettu Mechelin käyttämien mallikuvien pohjalta, lopulliset vedokset olisivat olleet peilikuvia Mechelin töihin verrattuna. Lisäksi Mechelin esikuvissa on ollut Holbeinin puupiirtäjän Hans Lützerburgerin vedosmerkinnät, joista Mechel on kaivertanut ympäröivän koristelun, jättäen vain itse nimikirjaimet pois.¹⁷

Deuchar julkaisi oman etsaussarjansa Holbeinin kuolemantanssista joitakin vuosia Mechelin jälkeen, vuonna 1788. Deuchar kopioi Mecheliltä tikarin kuolemantanssin, jota ei oltu julkaistu muissa sarjoissa kuin Mechelin tekemässä. Deuchar kopioi myös ranskalaiset kuvatestit kaikkiin kuviin ja lisäsi niihin englanninkieliset käännökset, sekä kopioi Mechelin nimilehden yksinkertaisesti sijoittamalla oman nimensä tämän nimen tilalle. Hän ei kopioinut enää muuta Mecheliltä, mutta ei Holbeiniltakaan. Etsaussarjan kuvat on kopioitu Wenceslaus Hollarin (1607-1671) ja Arnold Birckmannin (kuoli 1542)

¹⁷ Dodedans, <http://www.dodedans.com/Eholbein-mechel.htm>

tekemistä Holbein-kopioista. Hollar itse kopioi osittain myös Birckmannia, ja näin Deuchar päätyi kopioimaan Hollarin kopioita Birckmannin Holbein-kopioista. Kuitenkin sarjan nimilehti esittää, että kuvat on tehty Holbeinin alkuperäisten piirustusten mukaan.¹⁸

Tämän monimutkaisen kuvion jälkeen, viitatakseni tekstin alkuun, näen kohtalon ironiana, että David Deucharin kaksinkertainen kopio on kirjattu alkuperäisen suunnittelijansa Hans Holbeinin nimiin. Ympyrä on sulkeutunut.

18 Dodedans, <http://www.dodedans.com/Eholbein-deuchar.htm>

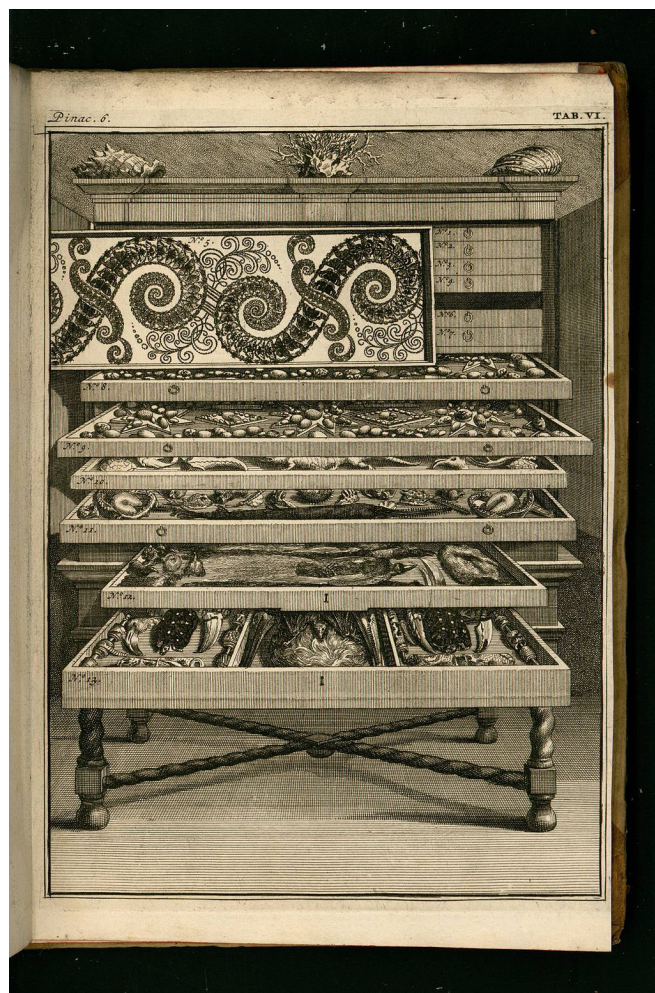

David Deucharin kopio Christian von Mechelin Holbein-
kopiosta.

Hans Holbeinin alkuperäinen luonnos.

Ihmeitä laatikoissa

Levinus Vincentin kokoelmalaatikoita.

Luukokoelmani jatkaa historiallista kuriositeettikabinettien ja luonnontieteellisten kokoelmien perinnettä. Kuriositeettikabinetit, tunnetut myös ihmekamareina, syntyivät alkujaan ihmetyksestä maailman ilmiöitä kohtaan. Siihen vaikutti uuden ajan koittaminen Euroopassa 1500-luvulla ja löytöretket, jotka laajensivat nopeasti käsitystä maailmasta ja toivat jatkuvasti tuliaisina aiemmin tuntemattomista paikoista

toinen toistaan ihmeellisempia asioita, jotka pyyhkäisivät yli aikalaisten käsityskyvyn jättäen heidän hämmästyksen valtaan. Ne, joilla oli varaa, alkoivat kerätä kaikkia maailman ihmeitä luoden yksityisiä pienoismaailmoita.^{19 20}

Keräilyesineeksi kelpasi kaikki, mikä oli erikoista tai ennennäkemätöntä; kuriositeettikabinetit mahduttivat sisäänsä sulassa sovussa luonnon synnyttämät ja ihmisen tekemät esineet, todellisen ja tarumaailman ihmeet. Eksoottisten eläinten ja taidokkaasti tehtyjen esineiden lisäksi kokoelmat todella sisälsivät melkoisia erikoisuuksiakin, kuten yksisarvisten häntiä ja sarvia (joiksi aikanaan luultiin maitovalaiden rannalle ajauneita sarvia) ja merenneitojen käsiä. Ihmiskunnan todellisuuskäsitys oli kriisissä: kun kaukomailta saapui silmien eteen asioita, joiden olemassaoloa ei ollut voinut kuvitellakaan, mistä saattoi tietää mikä oli todellista tai mahdollista?²¹

Menneisyyden ja nykyajan keräilijöiden vaikuttimet ovat pitkälti samat, ja tunnistan ne itsessänikin. Kokoelmasta pyritään luomaan ehjä ja täydellinen pienoismaailma, oli kyseessä sitten kaikki maailmat ilmiöt kattamaan pyrkivä kuriositeettikabinetti tai vain yhteen tai kahteen aihealueeseen keskittynyt kokoelma. Sen taustalla piilee pyrkimys sisäiseen eheyteen ja ihmisluonnon perustarpeen toteuttamiseen: ulkopuolista maailmaa ei voi hallita, mutta kokoelmaa voi.²²

“Ihmisen perusvaistona on vallanhimo. Hän haluaa vallita kuollutta ja elävää, ruumiita ja sieluja, tulevaisuutta ja menneisyyttä. Kaikki ne moninaiset toimet, joihin hän antautuu, tähtäävät siihen.”²³

19 Weschler 1996, 77-78

20 Granö 1997, 89

21 Weschler 1996, 76-77

22 Granö 1997, 78, 86

23 Friedell, 43

Menneen maailman keräilijät pyrkivät myös vaikuttamaan kokoelmillaan muihin ihmisiin. Hollantilainen kasvitieteilijä ja anatomi Frederik Ruysch (1638-1731) teki uraa uurtavaa tutkimusta anatomiasta ja ruumiiden säilymisestä. Hän kehitti metodin, jolla ihmisruumiin sai säilymään elävän näköisenä ruiskuttamalla punaiseksi värjättyä ja kuumentamalla juoksevaksi muutettua vahaa ruumiin verisuoniin. Ruysch esitteli taitojaan ruumiiden käsittelyssä rakentamalla vaikuttavia dioraamoja luurangoista ja säilötyistä ruumiista. Ruysch halusi näillä myös näyttää ihmisille ruumiiden kauneuden.²⁴

Ruyschin aikalainen, maanmies ja keräilijäkollega, apteekkari ja eläintieteilijä Albertus Seba (1665-1736) omisti laajan kokoelman eläimiä, erityisesti matelijoita, hyönteisiä ja kasveja, joukossa myös simpukoita ja mineraaleja. Seba julkaisi kokoelmastaan useita luetteloita ja järjesti kokoelmanäytteitään samankaltaisuuden perusteella visuaalisesti vaikuttaviin muodostelmiin. Venäjän tsaari Pietari Suuri osti myöhemmin valtakuntaansa kehittäessään sekä Seban että Ruyschin kokoelmat, joista tuli Venäjän ensimmäisen museon, Pietarissa sijaitsevan Kunstkammerin perusta.²⁵

Vielä kolmas mainitsemisen arvoinen keräilijä oli niin ikään hollantilainen ja samaan aikaan elänyt kangaskauppias Levinus Vincent (1658-1727), joka Seban tapaan järjesti eläimiä samankaltaisuuden perusteella ja loi pohjaa luokittelulle biologiassa. Vincent halusi hienosti järjestetyillä näytteillään esittää luonnon siinä harmonisessa tilassa, jonka uskottiin vallinneen Paratiisissa ennen syntiinlankeemusta. Syntiinlankeemuksen jälkeen luonnon katsottiin vajonneen epäjärjestykseen. Vincentin mielestä kokoelma täytti tavoitteensa: hän totesi monen hurskaan saaneen vahvistusta

24 Public Domain Review, <http://publicdomainreview.org/2014/03/05/frederik-ruysch-the-artist-of-death/> ja <http://publicdomainreview.org/collections/the-embalming-jars-of-frederik-ruysch/>

25 Public Domain Review, <http://publicdomainreview.org/collections/shells-and-other-marine-life-from-albertus-sebas-cabinet-of-natural-curiosities-1734/>

uskoonsa ja pakanoiden löytäneen syyn uskoa Jumalaan.²⁶

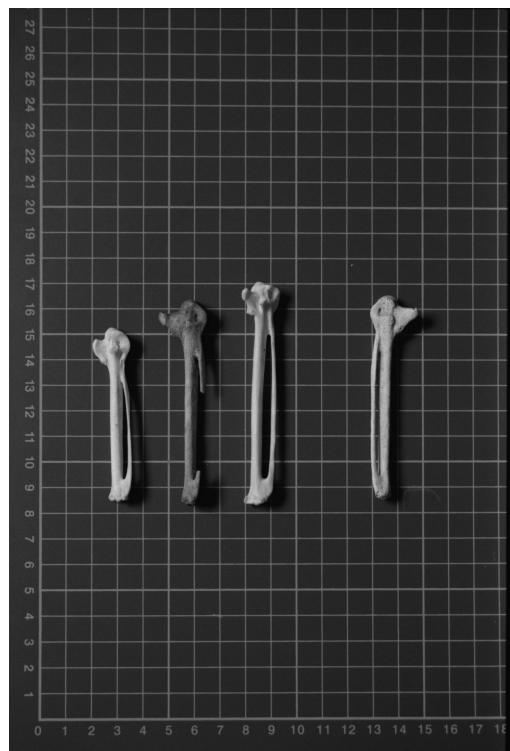

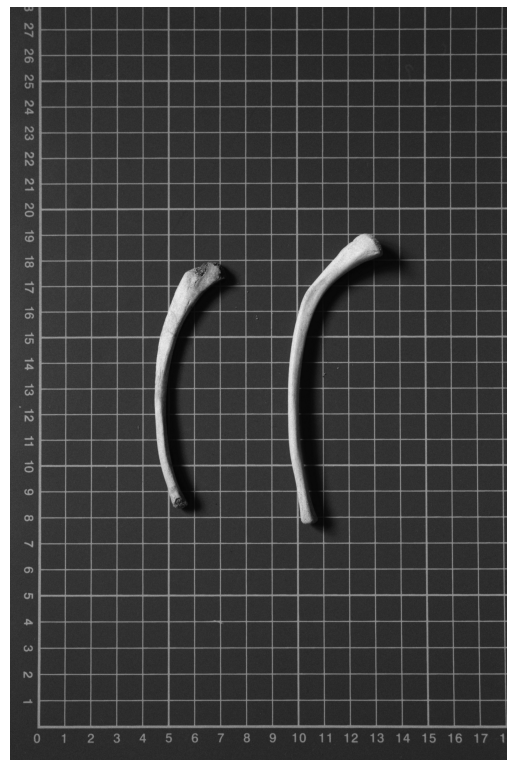
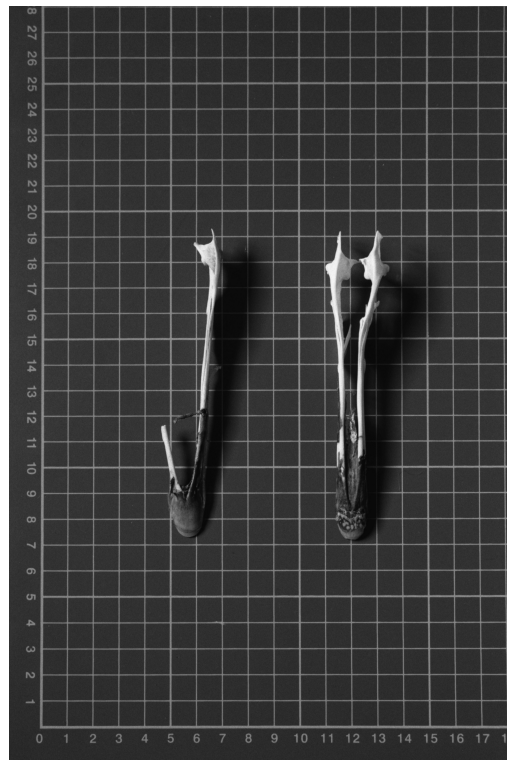
Käärmeen sisältö Albertus Seban kokoelmaluettelosta.

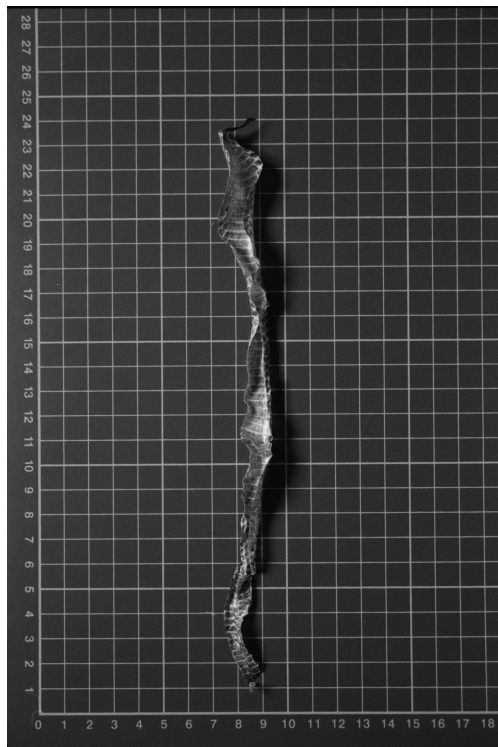
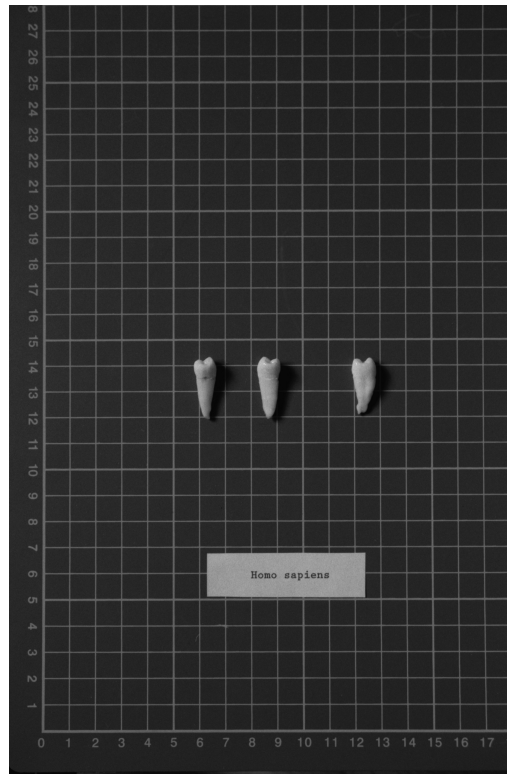
Keräilijä rakentaa itselleen omaa pienoismaailmaa, ja maailma tarvitsee järjestystä. “Järjestetty kaaos on kosmos.” Kokoelman jäsentäminen ja järjestäminen on olennainen osa keräilyä, vaikka järjestys ei olisikaan näkyvää muille kuin keräilijälle itselleen. Joillekin keräilijöille kokoelman kirjallinen dokumentointi on tärkeää.²⁷ Luettelo kertoo mitä kokoelma sisältää, avaa myös ulkopuolisille esineiden erityislaadua ja toisinaan tarjoaa jälkipolville arvokasta tietoa. Menneisyydessä kuriositeettikabinettien pitäjät ja luonnontieteellisten kokoelmien kerääjät pitivät kirjaa näytteistään ja julkaisivat niistä vaikuttavia luetteloita. Yksi hienoimmista ja tunnetuimmista on Albertus Seban tesaurus *Locupletissimi rerum naturalium thesauri accurata descriptio*, värikkäästi kuvitettu neliosainen luettelo, josta kaksi osaa julkaistiin Seban kuoleman jälkeen. Myös Levinus Vincent julkaisi luettelon, jossa esitteli muun muassa näytteidensä hyvin organisoidun ja aikanaan edistyksellisen säilytyksen. Edeltäjäni hengessä voin alkaa laatia omaa luetteloani:

26 Public Domain Review, <http://publicdomainreview.org/2014/08/20/redressing-the-balance-levinus-vincents-wonder-theatre-of-nature/>

27 Granö 1997, 86

Metsästysmaa

“Esineen puuttuminen, pikemminkin kuin läsnäolo, kannustaa keräilyä.”²⁸

En järjestelmällisesti etsi, koska en tiedä mitä minun pitäisi löytää. Olen toisinaan tehnyt joltain alueelta luulöytöjä, jotka ovat antaneet syyn olettaa niitä löytyvän samalta alueelta enemmänkin. Tällöin olen palannut paikalle useampiakin kertoja harhailemaan katse maassa. Muuten kokoelmani on karttunut onnekkaiden yllätysten kautta: ikkunaan lentänyt lintu, käärmeen jälkeensä jättämä nahka ja useat muut vastaantulevat ennaltaodottamattomat sattumukset ovat päätyneet kokoelmani täydennykseksi. Jokainen kappale tuntuu itsessään riittävältä, koska (ainakaan teorian tasolla) en voi olla varma, että koskaan enää löydän mitään. Kokoelma tuntuu aina “valmiilta”, koska en osaa kuvitella, millainen sen pitäisi olla. Minua ei aja keräämään jonkin tietyn osan puuttuminen, vaan yhteydentunne löytämäni kappaleeseen. Millaisiin kappaleisiin sitten tunnen yhteyttä? En osaa vastata. Sanoin aikaisemmin etten kerää jokaista sulkaa tai raatoa, ja se pitää paikkansa. Valintojani ohjaa järki, mutta ennen kaikkea vaisto. Sen toimintaa on vaikea ymmärtää. Tavoittelen jonkinlaista sisäistä täydellisyyttä ja tasapainoa, ja mitä se kulloinkin vaatii toteutuakseen, on aina yhtä yllättävää.

28 *ibid.* 87

16. heinäkuuta 2016

En koskaan uskonut voivani olla mustasukkainen luista, ennen kuin sattumalta kävelen erään punavuorelaisen levykaupan ohi. Liikkeen näyteikkunalla lojuu kasa luita. Hiekkaisia ja ruskeita, isoja, isompia kuin minun kokoelmassani. Kookkaan kotieläimen luita. Ne muistuttavat niitä luita, joita olen itse kerännyt jo useamman vuoden ajan tietystä helsinkiläisestä kohteesta. Vaikka sanon itselleni, että kaikki luut muistuttavat toisiaan, etten voi todella päätellä mitään, en voi olla huolestuneena miettimättä, onko nuo luut kerätty samasta paikasta.

Se todella pistää. Mustasukkaisuus, kateus. Pelko siitä, että joku on tunkeutunut minun metsästysmailleni. Tunne, että jollakulla on jotakin, ei parempaa, mutta sellaista joka täydentäisi omaa kokoelmaani. Joka ehkä kuuluisi siihen. Mitä jos nuo näyteikkunan luut ovat peräisin sieltä, mistä osa omistani? Jos ne ovat samasta eläimestä, jos ne kuuluvat yhteen? Jos niillä on sama geneettinen alkuperä, samat kromosomit ja dna, solut jotka huutavat sukulaisuutta?

Minun heikottaa, kylmää. Täriseä. Maailmani on epäjärjestyksessä. Kosmokseni on järkkynyt. Haluaisin mennä sisään liikkeeseen ja kysyä henkilökunnalta: "Anteeksi, minulla on hieman outo kysymys. Nuo luut tuolla näyteikkunassa, mistä te olette ne saaneet?" Mutta vaikka saisinkin rohkeutta aloittaa noin epätavallisen keskustelun, en tietäisi kuinka jatkaa sitä. "Haluan ne", on se mitä mieleni tahtoo sanoa. "Ostan ne." Hulluudessani olisin valmis jopa maksamaan niistä. Mutta mikä on maailmankaikkeuden järjestyksen hinta? Tuijotan luita. Liikkeen sisältä kantautuva black metal -musiikin ulvonta on kuin suoraan Hieronymus Bosch'in Helvetin äänimaisemasta. Olen omassa helvetissäni nyt.

Lintu ja hiiri

Heinäkuussa 2015 palatessani eräänä varhaisiltana kävelyltä törmäsin aivan kotini lähellä keskellä katua lepäävään kuolleeseen lintuun. Se oli viherpeippo, värikkyystään päätellen koiras, ja pikkuisen ruumiin hyvä kunto ja asento johon se oli vetäytynyt sekä nopeasti suorittamani silmäys ympäristöön johti minut päätelmään, että lintu oli kohdannut loppunsa vain hetkeä aikaisemmin lennettyään päin viereisen rakennuksen suurta ikkunaa.

Jostain tuntemattomasta syystä tunsin suurta yhteyttä lintuun, ja harkinnan jälkeen, koska tiesin saavani ruumiin nopeasti kylmään säilytykseen, päädyin ottamaan sen mukaani. Joskus on vain parasta noudattaa vaistoaan. Käärin linnun kankaaseen ja kannoin sen kotiin. Se näytti aivan nukkuvalta ja tuntui vielä hieman lämpöiseltä, ja koko ajan odotin sen yht'äkkiä virkoavan

ja lähtevän lentoon, vaikka tiesin ettei niin tulisi koskaan tapahtumaan, sillä sen niska oli vääntynyt nurin.

Panin linnun pakastimeen, missä se lepäsi seuraavat kuukaudet vaihtuvien parsakaalipussien joukossa minun miettiessäni, mitä sen kanssa tekisin. Halusin täyttää sen, mutta minulle selvisi, että viherpeipon ollessa rauhoitettu laji tarvitsisin erityisluvan täyttämiseen. Kyselin asiasta Ely-keskukselta, josta vastattiin, että voisin halutessani anoa lupaa, mutta luultavasti en sitä saisi, koska niitä ei yleensä myönnetä yksityishenkilöille; voisin toimittaa linnun museolle tai haudata sen maahan.

Lokakuun lopussa hautasin linnun vanhempieni takapihalle. Se oli pyhäinpäivän aaton ilta, muualla maailmassa valmistauduttiin viettämään Halloweenia ja Kuolleiden päivää. Seuraavana päivänä laskimme mummoni uurnan hautaan.

Keväällä 2016 selvitellessään äitinsä jäämistöä äitini löysi ämpäriin pudonneen ja loukkuun jääneen hiiren muumion, jonka otti talteen minua varten. Muumioiden säilyttäminen on vaikeaa, ja tämäkin hiiren ruumis imi itseensä kosteutta ja alkoi mädäntyä. Hautasin sen puutarhaan linnun viereen, jotta mätänevät jäänteet maatusivat ja saisin pelkän luurangon siististi talteen. Pari kertaa aukaisin haudat arvioidakseni maatumisprosessin edistymistä ja selvittääkseni, milloin luut olisivat valmiit ylösnostettaviksi. Jotain oudon rauhoittavaa ja kaunista on siinä, kuinka liha muuttuu maaksi ja kuolema ruokkii elämää. Haudat kuhisivat matoja, tuhatjalkaisia ja muita pikku olentoja, jotka kiireisesti itseään ravitessaan toteuttivat luonnon kiertokulkua.

Heinäkuussa, vuosi siitä kun olin löytänyt linnun, kaivoin ylös molemmat ruumiit, tai sen mitä niistä oli jäljellä. Siivilöin huolellisesti mullan joukosta luut, ja sain kokoon melkein täydelliset luurangot. Hiiren nahka oli sitkeää eikä ollut maaton kokonaan, joten liotin sitä vielä vedessä saadakseni sen irti luista. Jänteet pitivät hyvin koossa kypälät ja hännän,

vain jotkin pienimmät luut olivat irronneet ja hukkuneet.

Silti vieläkin paljon tehtävää linnun ja hiiren luurankojen parissa. Pitää kiinnittää irronneita hampaita paikoilleen ja muotoilla häntä sopivaan asentoon. Selvittää mitä ovat kaikki erilaiset luut ja mihin ne kuuluvat. Työskentelen hitaasti, kuten aina. Luiden parissa oleminen on minulle opiskelua, mietiskelyä ja muistelua.

Mummon kuolema sai minut epäilemään harrastustani ja tämän työn aihetta: miksi työskentelen näiden aiheiden parissa, kun en ota kuolemantapauksia kovin hyvin silloin, kun ne tulevat lähelle? Miksi päästän vapaaehtoisesti kuoleman osaksi elämäni niinäkin päivinä, joina sen ei tarvitsisi sitä olla? Sanotaanhan, että pystyäkseen elämään on unohdettava oma kuolemansa (ja muiden). Kuitenkin luulen, että juuri siksi työskentelen aiheen kanssa. Kuoleman ylivoima on voittamaton. Sen isku olisi liian suuri, jos sen unohtaisi ja se pääsisi yllättämään. Ihminen on mitättömän pieni hiukkanen maailmankaikkeudessa, kyvytön hallitsemaan mitään. Menettäisin järkeni lopullisesti kaiken tarkoituksettomuuteen, ellen asettaisi asioita aina uudelleen ja uudelleen mittasuhteisiin ja järjestykseen, muistaisi biologiaa, palaisi hiileen ja atomeihin. Luurankojen – omani ja muiden – ajatteleva juurruttaa minut maahan ja rauhoittaa mieleni edes hetkeksi.

“Keräilijä valaisee koko ajan olemassa olleet esineemme näkyväksi menneisyydeksemme ja me katsomme niitä hämmästyneinä ja lumoutuneina ja silloin me olemme ehkä valmiimpia kestämään sen, ettei se mihin ennen uskoimme ollutkaan pysyvää.”²⁹

29 ibid. 7

Epilogi

Alun loppu

En koskaan uskonut, että tulisin tekemään työn, jonka aiheena olisi kuolema ja luut, vaikka jälkikäteen tarkasteltuna se näyttäytyy väistämättömältä ja itsestäänselvältä osalta kehityskulussa. Opinnäytteen tekeminen tuntui ajatuksena vielä epäuskottavammalta. Pakoilin opinnäytettä kaksi vuotta, kunnes edessä oli viimeinen, ehdoton *deadline*. Palautettava työ valmistui kahdessa viikossa, ja sellaisena se on kuin huonosti suoritettu keskiaikainen kuolema. Toisaalta se on myös siirtymä uuteen vaiheeseen, toiseen elämään. Jatkan keräilyä ja löytöjeni dokumentointia. Hautaan nyt tämän opinnäytteen, mutta ehkä myöhemmin kaivan sen esiin nähdäkseni miten se on maatonut ja mitä siitä on kasvanut.

Lähteet

Kirjallisuus:

Barthes, Roland: *Valoisa huone*. Kansakulttuuri Oy, Gummerus Oy:n kirjapainossa Jyväskylässä 1985. Alkuteos *La Chambre claire*, Cahiers du Cinéma/Gallimard/Seuil 1980. Käännös Martti Lintunen, Esa Sironen ja Leevi Lehto.

Friedell, Egon: *Uuden ajan kulttuurihistoria Osa 3*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva 1997. 7. painos. Alkuteos *Kulturgesichte der Neuzeit*. Käännös Erik Ahlman.

Granö, Veli: *Esineiden valtakunta: Keräilijöitä ja kokoelmia*. Kustannus Pohjoinen, Oulu 1997.

Koudounaris, Paul: *Memento mori: The dead among us*. Thames & Hudson LTD, Lontoo 2015.

Parker, Steve: *Luusto*. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva 1989. Alkuteos *Skeleton*, Dorling Kindersley Limited, London 1988. Käännös Seppo Lahti.

Weschler, Lawrence: *Mr. Wilson's Cabinet of Wonder: Pronged Ants, Horned Humans, Mice on Toast, and Other Marvels of Jurassic Technology*. Vintage Books, Random House, New York 1996. 1. julkaisu Pantheon Books, Random House, New York, 1995.

Painamattomat lähteet:

Kooijmans, Luuc: *Frederik Ruysch: The Artist of Death*. The Public Domain Review. Saatavissa: <http://publicdomainreview.org/2014/03/05/frederik-ruysch->

the-artist-of-death/. [viitattu 31.8.2016].

Roemer, Bert (G.M.) van de: *Redressing the Balance: Levinus Vincent's Wonder Theatre of Nature*. The Public Domain Review.

Saatavissa:

<http://publicdomainreview.org/2014/08/20/redressing-the-balance-levinus-vincent-wonder-theatre-of-nature/>. [viitattu 31.8.2016].

Christian von Mechel. Dodedans. Julkaisu/päivitysajankohta ei tiedossa. Saatavissa: <http://www.dodedans.com/Eholbein-mechel.htm>. [viitattu 16.8.2016].

Danse Macabre. Wikipedia. 9.7.2016. Saatavissa:

https://en.wikipedia.org/wiki/Danse_Macabre. [viitattu 12.8.2016].

David Deuchar. Dodedans. Julkaisu/päivitysajankohta ei tiedossa. Saatavissa: <http://www.dodedans.com/Eholbein-deuchar.htm>. [viitattu 16.8.2016].

David Deuchar, 1743-1808. Seal engraver – John Brown – Artists A-Z – Online collection. National Galleries of Scotland. Saatavissa: https://www.nationalgalleries.org/object/PG_980. [viitattu 16.8.2016].

Day of the Dead. Wikipedia. 29.8.2016. Saatavissa:

https://en.wikipedia.org/wiki/Day_of_the_Dead. [viitattu 29.8.2016].

Globus cruciger. Wikipedia. 4.6.2016. Saatavissa:

https://en.wikipedia.org/wiki/Globus_cruciger. [viitattu 10.8.2016].

Miksi luurangot koetaan pelottaviksi? Kalmistopiiri. 9.4.2014.

Saatavissa:

<https://kalmistopiiri.wordpress.com/2014/04/09/miksi-luurangot-koetaan-pelottaviksi/>. [viitattu 14.8.2016].

Santa Muerte. Wikipedia. 20.8.2016. Saatavissa:

https://en.wikipedia.org/wiki/Santa_Muerte. [viitattu 29.8.2016].

Shells and other Marine Life from Albertus Seba's Cabinet of Natural Curiosities (1734). The Public Domain Review. Saatavissa:

<http://publicdomainreview.org/collections/shells-and-other-marine-life-from-albertus-sebas-cabinet-of-natural-curiosities-1734/>. [viitattu 31.8.2016].

The Embalming Jars of Frederik Ruysch. The Public Domain Review. Saatavissa:

<http://publicdomainreview.org/collections/the-embalming-jars-of-frederik-ruysch/>. [viitattu 31.8.2016].

Kuvalähteet:

s. 18. <http://www.dodedans.com/Exhibit/Image.php?lang=e&navn=froelich-benhus>

s. 21.

https://commons.wikimedia.org/wiki/José_Guadalupe_Posada#/media/File:Posada2.Catrina.jpeg

s. 26.

<http://www.dodedans.com/Exhibit/Holbein/Full/deuchar-dolk-stor.jpg>

ja <http://www.dodedans.com/Exhibit/Holbein/Full/skeder-berlin-stor.jpg>

s. 27

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vincent,_Levinus_\(1715\)_Wondertooneel_der_natuur_-Tome_2-_0298.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vincent,_Levinus_(1715)_Wondertooneel_der_natuur_-Tome_2-_0298.jpg)

s. 30.

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio_\(1735\)#/media/File:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio,_et_iconibus_artificiosissimis_expressio,_per_universam_physices_historiam_\(8357008171\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio_(1735)#/media/File:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio,_et_iconibus_artificiosissimis_expressio,_per_universam_physices_historiam_(8357008171).jpg) ja

[https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio_\(1735\)#/media/File:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio,_et_iconibus_artificiosissimis_expressio,_per_universam_physices_historiam_\(8357008815\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio_(1735)#/media/File:Locupletissimi_rerum_naturalium_thesauri_accurata_descriptio,_et_iconibus_artificiosissimis_expressio,_per_universam_physices_historiam_(8357008815).jpg)